

УДК 657.6

*Г. І. Андрєєва,
кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи
Національного банку України», м. Суми*

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЯК БАЗА АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

*G. I. Andreeva,
Ph.D. in Economics, Associate Professor, associate Professor of accounting and auditing chair,
State Higher Educational Institution Ukrainian Academy of Banking Of The National Bank of
Ukraine, Sumy*

FORMATION SYSTEM OF ECONOMIC INDICATORS AS THE BASIS OF ANALYSIS OF BUSINESS ENTERPRISE

У статті досліджено систему формування економічних показників як бази аналізу господарської діяльності підприємства. Обґрунтовано її відповідність основним принципам економічного аналізу. Доведено, що саме система економічних показників визначає особливість економічного аналізу, характерні риси його методу, а також відповідає основним принципам системності та комплексності.

This article investigates the formation of a system of economic indicators as the basis of analysis of business enterprises. Proved its compliance with the basic principles of economic analysis. We prove that this system defines a feature of economic indicators of economic analysis, the characteristics of his method, and also meets the basic principles of consistency and comprehensiveness.

Ключові слова: *аналіз, підприємство, показники, система показників, метод, комплексність, системність, господарська діяльність.*

Keywords: *analysis, enterprise, indicators, system of indicators, method, complexity, systematic, economic activity.*

Постановка проблеми. Оцінку фінансово-господарської діяльності підприємства та його економічної ефективності неможливо провести одним яким-небудь показником. Різноманіття властивостей та ознак різних видів виробничо – господарської та комерційної діяльності підприємств обумовлює й різноманіття показників.

При цьому проблема їх використання полягає в тому, що жоден з них не виконує роль універсального показника, за яким однозначно можна було б судити про здобутки або невдачі в бізнесі. Тому на практиці завжди використовують систему показників, які пов'язані між собою, оцінюють або показують різні напрями діяльності підприємства. Показник - це ознака, що характеризує яку-небудь одну сторону явища, дії, їх кількісну чи якісну характеристику, ступінь виконання певного завдання тощо. Вітчизняною наукою і практичною була сформована система економічних, фінансових і статистичних показників, розроблені методи їх розрахунку й обліку, але вони були розраховані на централізовано – планову систему господарювання. З переходом до ринкових відносин ця система показників як в частині їх розрахунку й обліку, так і ролі в обґрунтуванні управлінських рішень зазнала та зазнає певних змін. Слід зауважити, що в умовах планової системи господарювання при оцінці діяльності підприємства важлива роль належала таким показникам: відсоток виконання плану, обсяг товарної продукції (робіт, послуг), обсяг валової продукції. В умовах ринку перше місце займають такі показники як обсяг продажу, прибуток, рентабельність і ціла низка оптимізаційних показників.

З огляду на це, доцільно розглянути систему формування економічних показників – бази аналізу господарської діяльності – в аспекті інформаційної моделі фінансово-господарської діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і прикладних засад формування системи економічних показників на підприємстві зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: М.С.Білик [6], Г.І.Кіндрацька [6], Є.В.Мних [7], Г.В.Савицька [9], Н.В.Тарасенко [11] та інші.

Невирішені частини проблеми. Відзначаючи безсумнівну цінність й значимість проведених наукових досліджень, слід відмітити, що система формування економічних показників підприємства яка є особливістю економічного аналізу та його методу і дає змогу комплексно досліджувати господарську діяльність підприємства, вимагає додаткового дослідження у зв'язку з тим, що якою би вичерпною вона не була, без обліку взаємозв'язку та співвідпорядкованості економічних показників, не може дати повноцінного уявлення про ефективність господарської діяльності підприємства. Необхідно, щоб конкретні дані за різними видами діяльності були органічно пов'язані між собою в єдиній комплексній системі. Це впливає з реально існуючих зв'язків між економічними явищами, які вони відображують і є необхідною передумовою організації комплексного аналізу господарської діяльності підприємства [1, с.35-36].

Мета статті полягає у дослідженні системи формування економічних показників як бази аналізу господарської діяльності підприємства, обґрунтуванні її відповідності основним принципам економічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи структуру методології аналітичних досліджень на підприємстві, зазначимо, що базовим її елементом є формування завдань економічного аналізу, орієнтованих кінцеві результати фінансово-господарської діяльності, обґрунтування ресурсного забезпечення досягнення поставленої мети. Другим структурним елементом методики економічного аналізу є система синтетичних та аналітичних показників. Для кожного блоку аналітичних задач, враховуючи принцип їх достатності для відповідної глибини аналітичних досліджень, формується окрема підсистема узагальнюючих (синтетичних) і аналітичних показників. Водночас визначаються взаємозв'язки між показниками, алгоритми їх розрахунку. Сукупність показників для розв'язання будь-якої аналітичної задачі визначається характером дослідження причинно-наслідкових зв'язків [8, с.169]

Системний підхід до аналізу економічних явищ і процесів виражається в комплексному вивченні взаємопов'язаних, багатосторонніх економічних, організаційних, технічних і технологічних факторів у застосуванні системи показників [11, с.48-50]. На думку Тарасенка Н.В., система показників – це впорядкована їх множина, в якій кожен показник дає кількісну чи якісну характеристику певної сторони господарської діяльності, має властивості звітності і подільності, пов'язаний з іншими показниками, але не дублює їх [11, с.28].

Система економічних показників – це сукупність взаємозалежних показників, що відображають економічні процеси, які відбуваються у визначених умовах, місці і часу. Будується шляхом диференціації, інтеграції виходячи з мети та глибини аналізу [2, с.26].

Безумовно, наведені вище визначення тією чи іншою мірою відображають сутність системи економічних показників, але, на наш погляд, все таки більш точним, в узагальненому вигляді, буде визначення системи економічних показників як сукупності взаємопов'язаних, систематизованих показників, що характеризують економіку в цілому, її галузь, регіон, сферу економічної діяльності, групу однорідних економічних процесів.

Склад і структура економічних показників відображують один із значущих об'єктів вивчення економічної науки і, в той же час, її змістовний елемент.

Показники, поряд із факторами і резервами, являються основними категоріями економічного аналізу, показують і характеризують стан економіки, її об'єктів, процесів що відбувалися в ній у минулому, в сьогоденні та будуть відбуватися в майбутньому. Деякі автори визначають показник як узагальнену характеристику певного економічного процесу чи об'єкту що досліджується [6, с.15-17].

У загальному вигляді економічний показник включає назву, числове значення та одиницю виміру. Оскільки структура економічних показників носить досить розгалужений характер, показники поділяються на групи за рядом ознак. Відповідно до розподілу економічної науки на макроекономіку й мікроекономіку прийнято виділяти узагальнені макроекономічні показники, що характеризують економіку в цілому та мікроекономічні показники, які відносяться в основному до економіки компаній, корпорацій, підприємств, фірм тощо.

У структурі економічних показників розрізняють абсолютні (кількісні, об'ємні) і відносні (якісні). Абсолютні, об'ємні показники (в економіці на відміну від фізики об'ємними називають будь-які показники, що характеризують кількість товарів, продукції, грошей) виражені в натуральних або грошових одиницях, таких, як штуки, вага, довжина, обсяг, грошові одиниці. Відносні показники показують відношення двох показників одного або різного виміру. У першому випадку це безрозмірні показники, що характеризують зазвичай темп зміни економічної величини або співвідношення, пропорції однорідних економічних величин, отримані в результаті їхньої порівняння, вимірювані у разгах або у відсотках. У другому випадку це розмірні показники, що характеризують швидкість зміни величини в часі, ефективність використання ресурсів, чутливість величини по відношенню до факторів, що обумовили її зміну. Наприклад, показник віддачі капіталовкладень – кількістю виробленої продукції, що припадає на одну гривню вкладень капіталу.

У сукупності відносних економічних показників, що характеризують динаміку економічних процесів, зміну об'ємних показників, розрізняють показники зростання (темперосту) і приросту. Показники зростання відображають відношення кількості економічного продукту, виробленого або спожитого в даному періоді, до кількості, виробленого або спожитого в попередньому періоді. Найчастіше за все розглядаються річний, кварталний, місячний період або фіксовані кінцеві й початкові дати. Якщо протягом досліджуваного періоду обсяг продукції не змінився, то показник зростання (темперосту) дорівнює одиниці або 100 %; якщо обсяг збільшився, то показник зростання перевищує 100 %, а якщо зменшився – то він нижче 100 %. Показники зростання характеризують зміну стану економіки, і тому їх правомірно називати також показниками стану або зміни економіки. У статистиці групу таких відносних показників утворюють індексні показники або просто індекси. Індекс являє відношення показника в даний момент часу до його базисного значення, зафіксованим у відповідному часі, прийнятому за базис. Індеси характеризують відносне значення показника в порівнянні з відправним, базисним і показують, як змінилася величина показника за певний період часу (від базисного до сьогочасного). Широко поширені індекси цін, доходів, рівня життя, інфляції.

Показники приросту представляють відношення приросту (збільшення або зменшення) кількості виробленого, реалізованого, спожитого продукту в даному періоді до кількості виробленого, реалізованого, спожитого продукту в попередньому, базисному періоді. Якщо протягом досліджуваного періоду, наприклад, за останній рік обсяг продукції не змінився, то показник приросту за цей рік дорівнює нулю; якщо обсяг збільшився, то показник приросту позитивний, якщо зменшився, то показник приросту від'ємний. Показники приросту, за аналогією з показниками зростання, вимірюються у разгах або у відсотках. Виходячи з фізичних аналогій показники приросту можуть бути названі показниками «економічного прискорення».

Економічні показники групуються залежно від того, яким чином вони розраховуються, як знаходяться їх числові значення та з якою метою будуть використовуватися. Значення розрахункових, розрахункових – аналітичних показників встановлюються за допомогою розрахунків на основі математичних залежностей, економіко – математичних моделей з використанням певних методів. Розрахункові – аналітичні показники широко використовуються в якості вихідних даних при визначенні прогнозних і планових показників, а також показників соціально – економічних програм.

Значення звітних, звітно – статистичних, статистичних показників встановлюються на основі даних бухгалтерської звітності підприємств, організацій, збору та обробки статистичної інформації, вибіркового опитувань, спостережень тощо.

Нормативними прийнято називати показники, що встановлюються зазвичай органами управління підприємством або склалися в практиці господарювання і виражають норми витрат ресурсів (сировини, енергії, матеріалів, праці, грошей тощо) на виробництво одиниці продукції, виконання робіт, споживання (норми споживання). Показники у вигляді норм і нормативів (універсальних норм) відображають також прийняті, задані співвідношення, пропорції, наприклад, норма накопичення, заощаджень, прибутку, оплати праці, оподаткування.

В процесі дослідження економіки також застосовуються науково – технічні показники, що характеризують досягнення науки, техніки, технології. Залежно від галузей, сфер економіки, типу економічних процесів що відбуваються, можна виділити такі групи показників, як показники потреб, ресурсного забезпечення, виробництва, розподілу, обміну, споживання, витрат, ефективності, запасів, стійкості, надійності, ризику, цін, попиту, пропозиції, доходів, витрат, рівня життя, і багато інших.

З одиничних, індивідуальних, однорідних показників, що відносяться до первинних, невеликих елементів економіки, формуються групові, зведені, агреговані показники, які характеризують економічні об'єкти і процеси у більшому масштабі, який охоплює цілий регіон (регіональні показники), галузь (галузеві показники), господарство країни в цілому (народногосподарські, загальноекономічні показники), світове господарство (загальносвітові показники).

Поряд зі зведеними, узагальненими показниками в економіці широко використовуються середні показники у вигляді середнього значення великої сукупності величин. Слід зауважити, що середній економічний показник зовсім не обов'язково є середнім арифметичним з групи однорідних показників, як іноді вважається. Більш представницькими вважаються середньозважені показники. Вони застосовуються тоді коли аналізуються показники явища, які у межах сукупності входять до системи інших показників, причому за ними варіанти аналізованих величин мають неоднакову чисельність.[1,с.65]. Якщо, наприклад, « n » осіб отримують річний дохід А, « m » осіб – дохід В і « p » осіб – дохід С, то середній дохід D обчислюється не як $1/3(A + B + C)$, а за формулою: $D = (nA + mB + pC) / (n + m + p)$.

Склад економічних показників постійно доповнюється і оновлюється, удосконалюються і методи їх визначення. Найбільш широко економічні показники використовуються в аналізі, прогнозуванні, плануванні,

управлінні. Ефективність управління економікою, економічними об'єктами і процесами суттєво залежить від кола використовуваних показників, ступеня повноти, якої вони характеризують керовані об'єкти і процеси, від того, наскільки точно і коректно ці показники визначаються та опрацьовуються економічною наукою.

Аналіз господарської діяльності підприємства по суті являє собою вивчення певних економічних показників, що характеризують різні напрями цієї діяльності. Економічні показники групуються в певну систему за відомими критеріями. Система показників, котра відображає діяльність підприємства – це сукупність взаємопов'язаних величин, які всебічно характеризують майновий і фінансовий стан, його діяльність та результати цієї діяльності. Враховуючи вищевказане, слід розглянути певні види економічних показників саме які й застосовуються в аналізі господарської діяльності підприємств. Так, економічні показники поділяються на два основних види – натуральні і вартісні (грошові) залежно від того, які вимірники використовуються при обчисленні цих показників. Вартісні показники є найбільш поширеним видом економічних показників. Вони дають можливість узагальнювати різноманітні господарські явища. Наприклад, якщо підприємство використовує різні види сировини і матеріалів, то дати інформацію про узагальнену суму надходження, витрачання і залишку цих предметів праці можуть тільки вартісні показники. Натуральні показники є первинними, а вартісні – вторинними, оскільки останні обчислюються на основі перших. Існують економічні явища, які можуть бути виражені тільки у вартісних показниках. Наприклад, собівартість продукції, прибуток (збиток) і деякі інші показники можуть бути тільки вартісними. Крім натуральних показників, які виражають кількість матеріальних цінностей в натуральних одиницях виміру (штуках, тоннах, метрах, літрах тощо), в економічному аналізі застосовується також різновид цих показників умовно – натуральні показники. Вони дозволяють узагальнити обсяг різних видів однотипної продукції, що випускається підприємством.

Залежно від того, яка саме сторона (кількісна або якісна) господарських явищ, процесів і операцій вимірюється в даному конкретному випадку, економічні показники поділяються на два види – кількісні та якісні. Також зазначимо, що залежно від приведення показників економічні показники поділяються на об'ємні та питомі. Так, обсяг випуску продукції, обсяг продажу, собівартість продукції, прибуток являють собою об'ємні показники. Вони характеризують обсяг даного економічного явища. Об'ємні показники є первинними, а питомі – вторинними. Питомі показники розраховуються на основі об'ємних показників. Наприклад, собівартість продукції та її вартість – об'ємні показники, а відношення першого показника до другого, тобто витрати на одну гривню товарної продукції – питомий показник.

На наш погляд, варто розглянути як відображується діяльність підприємства в економічних показниках. Економічні показники поділяються у відповідності з тими напрямками діяльності підприємства, які вони характеризують. Так, існують показники, що відображають доходність, прибутковість, рентабельність підприємства, рентабельність продукції. Основним показником, що відображає прибутковість, є відношення чистого прибутку, отриманого протягом аналізованого періоду, до середньої суми власного капіталу за цей же період або як відношення прибутку, отриманого від виробничої діяльності підприємства за звітний період до виручки від продажу за цей же період. Показники рентабельності являються відносними величинами прибутку. Існує ціла система показників рентабельності. Зокрема, дуже важливим показником є рентабельність активів (майна), яка показує скільки прибутку припадає на одну гривню вартості активів (майна) підприємства. Ряд економічних показників (коефіцієнтів) характеризують майновий стан підприємства, ліквідність, фінансову стійкість (платоспроможність) та ділову активність. Поряд з відносними показниками фінансового стану (коефіцієнти) існують й абсолютні, наприклад, суми простроченої дебіторської та кредиторської заборгованості, величина чистих оборотних активів, наявність власних оборотних коштів та інші. Важливим показником, що характеризує фінансовий стан підприємства є оборотність оборотних коштів. Найважливішими показниками оборотності служать тривалість одного обороту в днях, а також кількість обертів за даний період (коефіцієнт оборотності). Прискорення оборотності оборотних коштів свідчить про зміцнення фінансового стану підприємства, підвищенні ефективності використання коштів (капіталу), а також про посилення ділової активності підприємства.

Крім вищезазначених показників існують показники, що характеризують величини випуску і продажу продукції (робіт, послуг), а також показники, які виражають обсяг випуску продукції з урахуванням трудомісткості її виготовлення (нормо – години, заробітну плату, чисту й умовно – чисту продукцію). Є також показники, які виражають ефективність використання окремих видів виробничих ресурсів – основних фондів, матеріальних і трудових ресурсів. Наприклад, в частині основних фондів це показники фондоддачі і фондомісткості. Стосовно матеріальних ресурсів обчислюються показники матеріаловіддачі та матеріаломісткості. Подібні показники можуть бути обчислені та з трудових ресурсів – віддача трудовитрат та трудомісткість. Крім того, використовується ряд показників, що виражають продуктивність праці. Найважливішим із них є середньорічний виробіток продукції на одного працюючого.

У процесі аналізу використовуються також показники, які виражають наявність основних виробничих фондів, їх структуру, рух і технічний стан. Щодо інвестиційної діяльності підприємства, то існують показники, які виражають ефективність здійснених інвестицій, головним чином капітальних вкладень. Основними з таких показників є термін окупності капітальних вкладень, а також прибуток у розрахунку на одну гривню капітальних вкладень.

Яка ж ступінь прогресивності даного підприємства? На це питання дають відповідь наступні показники: рівень механізації, що виражає питому вагу механізованих виробничих процесів у загальному обсязі останніх; рівень автоматизації, що характеризує частку автоматизованих виробничих процесів у загальному їх обсязі.

Нарешті, існує узагальнюючі економічні показники, що характеризують безпосередньо досліджуване підприємство. Мова йде про вартість його майнового комплексу. В якості іншого показника можна зазначити ринкову вартість підприємства, інакше кажучи, вартість акцій даного підприємства, відповідну кон'юнктурі ринку.

Комплексна оцінка діяльності підприємства знаходить відображення у побудові так званого мультиплікатора. Він являє собою інтегральний, комплексний показник, який ґрунтується на індивідуальних показниках, що відображають діяльність підприємства. Розрізняють два види мультиплікаторів: стандартні і суб'єктивні. Перші можуть застосовуватися при оцінці діяльності будь – яких підприємств, а другі – тільки одного конкретного підприємства. Прикладом стандартного мультиплікатора може бути оцінка ймовірності банкрутства підприємства на основі методу Альтмана. Даний метод базується на визначенні суми п'яти фінансових коефіцієнтів (п'ятифакторна модель Z-рахунку Альтмана). Кожен з них має певну вагу. В економічній літературі докладно описується сутність цього методу і способи його застосування[8, с.587]. Суб'єктивні ж мультиплікатори дають можливість вивчати ті показники, які не охоплюються стандартними мультиплікаторами.

Висновки. Отже, всі показники господарської діяльності підприємства перебувають у тісному зв'язку і залежності, що й необхідно враховувати у комплексному аналізі. Взаємозв'язок основних показників визначає послідовність виконання аналізу від вивчення первинних показників до узагальнюючих. Така послідовність відповідає об'єктивній основі формування економічних показників. Система показників є одним з елементів методики комплексного економічного аналізу. Саме використання системи показників з метою проведення комплексного дослідження господарської діяльності підприємства визначає особливість економічного аналізу, характерні риси його методу, а також відповідає основним принципам економічного аналізу – системності та комплексності.

Розглянута в цій статті система формування економічних показників служить, таким чином, базою для проведення аналізу господарської діяльності підприємства та є одним з найбільш поширених й ефективних інструментаріїв опису економіки, що використовуються в економічній науці та в управлінні економічними явищами і процесами.

Література.

1. Андреева Г.И., Экономический анализ: навч.-метод. посіб./ Г.И.Андреева; – К.:Знання, 2008. – 263 с. (Вища освіта XXI століття). –С.35–36.
2. Антонюк О.П., Ступницька Т.М., Купріна Н.М., Економічний аналіз (практикум) : Навчальний посібник /О.П. Антонюк, Т.М. Ступницька, Н.М. Купріна. – Львів: «Магнолія 2006», 2012. – 320 с. – С.26.
3. Баканов М.И., Шеремет А.Д., Теория экономического анализа: учебник / М.И. Баканов, А.Д. Шеремет. – 4 изд., доп. и перераб.. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
4. Глазунова Е.З., Формирование системы показателей оценки экономической эффективности реальных инвестиций / Е.З. Глазунова // Российское предпринимательство. – 2011. – № 6 Вып. 1 (185). – С.37–42.
5. Захарченко В.И., Экономический анализ процессов рыночной трансформации багатостадийных промышленно-территориальных систем /В.И.Захарченко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №6. – С.3-11.
6. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г., Економічний аналіз: Підручник /за ред проф. А.Г. Загороднього, 3-тє видання, перероб.і доп. –К.: Знання, 2008. – 487 с. – С.15–17.
7. Мних Є.В., Сучасний економічний аналіз: питання методології та організації / Є.В.Мних // Бухгалтерський облік та аудит. – 2006. –№1. – С.55-61.
8. Мних Є.В., Економічний аналіз: підручник / Є.В.Мних. – К.: Знання, 2011. – 630 с. – С.169,587.
9. Савицька Г.В., Економічний аналіз діяльності підприємства: навчальний посібник / Г.В. Савицька. – 3-тє вид., виправл. і доп.. – К.: Знання, 2007. – 668 с. – (Вища освіта XXI століття).
10. Сенютина А.Б., Формирование системы сбалансированных показателей оценки деятельности предприятий / А.Б. Сенютина. – М.: МГУ, 2005. –№3. – С.35-39.
11. Тарасенко Н.В., Економічний аналіз. Навчальний посібник / Н.В.Тарасенко. – Львів: «Новий світ – 2000», 2008. – 344 с. – С.28.

References.

1. Andreeva, G.I. (2008), *Economichnij analiz* [Economic analysis], Znannya, Kyiv, Ukrain.
2. Antonyk, O.P. Stupnytska, T.M. and Kuprina, N.M. (2012), *Economichnij analiz* [Economic analysis], Magnoliya-2006, Lviv, Ukrain.
3. Bakanov, M.I. and Sheremet, A.D. (2000), *Teoriya ekonomicheskogo analiza* [Theory of the Economic analysis], 4rd ed, Finansy i statistika, Moscow, Russia.
4. Glazunova, E.Z. (2011), “Formation of a system of indicators to measure the economic efficiency of real investment”, *Rossiyskoe predprimatelstvo*, vol.6, no.1(185), pp.37–42.
5. Zaharchenko, V.I. (2004), “Economic analysis of market transformation of industrial and multi-stage territorial systems”, *Actualni problemy ekonomiky*, vol.6, pp.3–10.
6. Kindratska, G.I. Bilyk, M.S. and Zagorodnij, A.G. (2008), *Economichnij analiz* [Economic analysis], 3rd ed, Znannya, Kyiv, Ukrain.
7. Mnyh, E.V. (2006), “Modern economic analysis: methodological issues and organizations”, *Buhgalterskiy oblik ta audit*, vol.1, pp.55–61.
8. Mnyh, E.V. (2011), *Economichnij analiz* [Economic analysis], Znannya, Kyiv, Ukrain.

9. Savitska, G.V. (2007), *Economichnij analiz diyalnosti pidpnyemstva* [Economic analysis of activity of the company], 3rd ed, Znannya, Kyiv, Ukrain.
10. Senyutina, A.B. (2005), "The formation of a balanced scorecard evaluation of enterprises", MGGU, vol.3, pp.35–39.
11. Tarasenko, N.V. (2008), *Economichnij analiz* [Economic analysis], Noviy svit–2000, Lviv, Ukrain.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"